

ԿԵԱՆՔԻՍ ԲԱՇԽՈՒՄԸ

•

Ամէն անգամ որ կեանքը կը թուի մօտենալ իր վախճանին, երբ պատահարները կարծես այնպէս մը կ'առաջնորդեն լինելութիւնը որ ան կը թուի պահանջել կեանքէդ զոհուիլ . . . ինքնաբերաբար և բնագոյրէն կ'անդրադառնան ապրած օրերուդ ամբողջութեան վրայ, կարծես — որքան ալ անոնք ներկայացնեն կիսկատար բան մը, կամ նոյնիսկ ներածութիւն մը, ծանուցում մը միայն գործի մը — այդ համադրական նկարուումը կարելու համար անոնցմէ գեղարուեստի գործի մը պէս ամբողջ մը, բանաստեղծութեան մը պէս կամ գէթ նուագէրթի չմերջացուցուած symphonie ինչպէս բան մը: Կարծեմ անձնապահպանման նազդն է մինչև ապագային մէջ ստուերածգած իր ճիգը, զո՞ւր ճիգ:

Բանի մը օրերէ ի վեր, իրաւ ալ, գոյութեանս վրայ է խնդիրը, ու զինուոր չերթալու, աքսոր ալ թերևս չերթալու համար փախտական եմ, տունի մը մէջ պահուեցած . . . Ու բնագոյրէն կ'անդրադառնամ կեանքիս, մանկութեանս ու պատանութեանս, զորս այնչափ կը սիրեմ . . . ու որքան պիտի ուզէի կարենալ սա օրերուն մէջ գրել անոնց պատմութիւնը. թուղթի վրայ ճշգրտորէլ յիշատակներս: Որքան պիտի ուզէի նկարագրել այն արշալոյսը որ տարիներու մէջ եղաւ իմ կեանքիս նախածանուցումը . . . թերևս ի դուր ափսոսալու համար կամ ափսոսալ տալու համար այդ կեանքին ջնջման պարագային՝ անոր ապագայ կարելիութիւններուն վրայ, որոնք եկած պիտի չըլլան:

Տունի մը մէջ բանտարկուած եմ. բարեախտաբար սենեակ մը կայ ուր կրնամ քաշուիլ և աշխատիլ: Ու աւելի բարեբախտաբար՝ այդ սենեակը ունի պատուհաններ որ կը գրկեն լայն հորիզոն մը, գեղեցիկ համայնապատկեր մը որ հոգիին հրճուանք կը ներշնչէ ու կ'ամօքէ ամենէն սրտածնունդի վիճակներու: Տեսարանին առաջին մակարդակին վրայ յոյներու և հայերու գերեզմանատունն է. ճերմակ, անկանոն ու տխուր խաչերով և քարերով գերեզմանատուն մը, որուն քանի մը ծառերը չեն կրը-

նար մեղմացնել լքման ու անհրապոյր մահուան նրախին յայտնութեամբը տխուր և տափակ մահուան macabre տպաւորութիւնը, որ կը պժգացնէ զիս, բայց աւելի ետեւը՝ ընդարձակ հողերը, բուսականութեամբ հարուստ պարտէզները — որոնց ծառերուն մէջ աշունը հրանալի երանգներ նետած է — և կղզիները իրենց կը քաշեն նայուածքս, զայն մխթարելու համար, ինչպէս հորիզոնին լուրթ լեռները, որ ծովին ու երկինքին կապոյտին հետ երանգներու նուրբ զանազանութիւն մը կը յօրինեն, կը զրաւեն քեզ, երազանք գնելու համար հոգիիդ ու աչքերուդ մէջ:

Ու այս տեսարանը այնքան գրաւող է որ գերեզմանատունին հետ մտքիս ներկայացող ու ապրած պարագաներէս քաջալերուող տրտում զգացումը ես կը մղուի ու թերևս նոյնիսկ իր մէջ կը բերէ կեանքի բուրուժները, որոնք կը շրջապատեն զիս, քանի աչքերս կը խորասուզուին հեռուի տեսարաններուն երանգներուն մէջ և քանի յիշատակներս մանկութեանս և պատանութեանս տարիներուն մէջ կը փոխադրին զիս:

Երէկ առաւօտ զբաղեցայ իւրաքանչիւր մէկ բառով, օրագրելու բոլոր յիշատակներս, որոնք կը մնան տակաւին մտքիս մէջ մանկութենէս, այսպէս երբ կը պատրաստուէի ըլլալ ես իսկ իմ կենսագիրս, կը մտածէի կեանքիս գլխաւոր բաժանումներուն վրայ: Կեանք մը կը բաժնուի՞ մասերու, ինչպէս կ'ընեն կենսագիրները: Պիտի բերուէինք խորհելու թէ այդ բոլոր բաժանումները անհիմն են և յստակութեան պահանջն է որ պատմագրողին փառարկել կուտայ զանոնք: Բայց երբ ես իսկ կ'անդրադառնամ այն ներկայացման զօր ունիմ մտքիս մէջ՝ իմ իսկ կեանքիս մասին, կը գիտեմ որ ան ինձ կը թուի գլխաւոր բաժանումներ ունենալ: Անշուշտ երբ շատ խորութեամբ նայինք՝ կեանքը ի ներքոյ մի է. բայց բոլորովին արտաքին կրնան չըլլալ բաժանումները և բաւական՝ հիմնաւորեալ՝ երբ ենթական իսկ է որ իրական կը զգայ զանոնք:

Երբ կ'անդրադառնամ այսպէս իմ կեանքիս վրայ, ան ինձ կը ներկայանայ իբրև շարայարու մը, որ ունի որոշ մասեր, իբրև ամբողջ մը ուր կարելի է որոշել զըլ-

խաւոր քանի մը շրջաններ, գոյնով տարբեր, և կարծես տարբեր անկիւններ կան, որոնցմէ վերջ ուրիշ նկարագիր մը ստացած է կեանքը, կամ գէթ ուրիշ կարգի իրողութիւններով լեցուն եղած է, հակառակ որ զանոնք ոգևորող իրականութիւնը միևնոյն հոգիէն կը բղխի ու միևնոյն *dynamique tonre* ունի։ Ու քիչ մը աւելի դիտելով կը տեսնեմ որ կեանքի շրջանակն է որ կը կազմէ գլխաւոր տարբերութիւնը այդ շրջաններուն, և այդ շրջանակները ուրիշ բան չեն բայց եթէ ճամբորդութիւններ, որոնք տեղափոխած են զիս և փոխած այն տեղը ուր կը սահէր կեանքս։ Այնպէս որ քաղովք միևնոյն անձն է, բայց ճամբան փոխուած է։ Ու շատ բան կ'ազդուի այդ ճամբային պարունակութենէն և յիշատակները կը ցոլացնեն իրենց մէջ այդ ճամբուն պատկերներէն, անոնց երանգէն և անոնց յստակ զգացումէն։

Ա. — Մտքիս մէջ իբրեւ առաջին մանկութեան շրջան մը կը ներկայանայ այն զոր ապրած եմ ծննդավայրիս՝ Սկիւտարի մէջ, կեանքիս առաջին վից տարիներուն, 1891էն մինչև 1896ի աշունը։ Կեանքիս այդ առաջին մասի շրջանակը, հայրենի դպրոցը, իր պարտէզը, և անոր կից՝ մեր կողմէ բնակուած ճերմակ, քարաշէն տունն է։ Ինքզինքս կը տեսնեմ հոն պզտիկ տղայ մը, երկար մազերով, անհոգ և ուրախ կեանքով, որ կը խաղար իր քրոջը և եղբորը հետ տարօրինակ խաղեր, որուն հետ կ'իյնային դպրոցին տղաքը որոնցմէ քիչ մը կը խորշէր և որ ունէր բարի բնութիւն մը, բայց երբեմն զայրացկոտ, որ քարոզ կուտար և որ կ'ազդուէր այն պատմութիւններէն և երգերէն զորս կ'ըսէր ու կ'երգէր Ուսանեա տատան։ Այդ շրջանէն վերջը կը ծնի Նուրհանը. կը պատահին 1895ի և 1896ի դէպքերը, որոնք տեսակ մը արձագանգ ձգած են մէջս, վտանգաւոր ու միանգամայն քաշող բանի մը։ Հեշտալի մանկութիւնն էր այդ, անհոգ, անվիշտ, երջանիկ միջավայրի մը մէջ, որ կ'ընդունէր կազանդներու այցելութիւնը, որ կը վայելէր երջանիկ ու պաշտելի ծնողներու նուէրները այդ մանկութեան տունին մէջ որուն հորիզոնին սահմանափակութիւնը արգելք չէր այն շատ մը հրապոյրներուն որ զինքը լեցնէին . . . Հալքի կղզին կատարուած

օդափոխութիւն մը և 1896ի տաղնապալի օրերը կը վերջացնեն այս առաջին մանկութիւնս։

Բ. — Այս շրջանին կը յաջորդէ երկրորդ շրջան մը ուր կը սկսի բուն տղայութիւնս. Ժընէվի շրջանն է այդ. 1896էն մինչև 1898ի ամառը. Պոլիսէն մեկնումնիս և Ժընէվ հաստատուելնիս ընտանեօք կը բանան այս երկրորդ մասը կեանքիս. զարձեալ տղայութիւն։ Բայց արգէն չկայ այն առաջին շրջանին բացարձակ անհոգութիւնը, անխառն երջանկութիւնը։ Եւրոպան կ'ազդէ վրաս, բանալով միտքս, զիս աւելի ուշադիր դարձնելով շուրջիս իրերուն, ու մանաւանդ ծնողացս հոգերը և վիշտերը արդէն պզտիկ մը լրջութիւն, խոհականութիւն առաջ կը բերեն մէջս։ Ժընէվը, մեր *pension*ը, այնտեղի յաճախած դպրոցը, այնտեղի իրերը, թատրոնները, սրահները, օտարութիւնը, *Bartion* պարտէզը համալսարանով, Ժընէվի լիճը, լեռները, կարագը ու կարկանդակները, կարդալ սորվիլս ու ընտանեկան վիշտերը, Նուրհանին հիւանդութիւնը։ Այս ամէնը կը լեցնեն այդ երկու տարին։ Առաջին հետաքրքրութիւնս կը փոխուի բեղուն կեանքի մը, որուն մէջ կը կազմուի և որ ի վերջոյ տեղի կուտայ անհուն տենչանքի մը՝ վերագառնալու դէպի ծննդավայրս. և ա'լ երազներ են անվերջ, ընտանեօք կամ Օննիկին հետ խօսուած, և որոնք տենչալ կուտան Սկիւտարին ինչպէս երկրորդ երկնքի մը։ Վերջապէս կը մեկնինք Ժընէվէն։

Գ. — Ու կը սկսի կեանքիս երրորդ շրջանը, որ իր մէջ կ'ընդգրկէ Պէրպլեքեանի (վարժարան) մէջ անցուցած ամբողջ կեանքըս, մինչև շրջանաւարտութիւնս, և անկէ յետոյ ալ մինչև Բարիզ մեկնումս իբր համալսարանական ուսանող։ Տղայութեանս վերջին մասը և ամբողջ պատանութիւնս կ'ամփոփուի այս շրջանին մէջ որ կ'երթայ 1898ի ամառէն մինչև 1908ի աշունը, ամբողջ տասը տարիներ, որոնց մէջ պատահած են կեանքիս է՛ն գլխաւոր իրողութիւնները, ամենէն մեծ գոթախտութիւններէն սկսեալ մինչև ամենաէական կազմաւորումները բնութեանս։ Նախ՝ տղայութիւնս, իր էական հակումներովը, որոնք կ'արտայայտուին խաղերուս մէջ, կրօնական հակումը և զինուորական հակումը։ Կրօնական հա-

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՏԱԳՆԱՊԸ ԼՈՒԾՄԱՆ ՃԱՄԲՈՒ ՄԷՋ

Հայ մամուլը իր ժամանակին արձագանգ տալու վերջերս Նրուսաղեմի մեջ տեղի ունեցող անցուղարձեռնում: Ս. Արուեստ ալ երիցս հաղորդագրութիւն զնաց հայ բերքերուն: Այսուհանդերձ անհրաժեշտ էր նկատեմք պատշաճութեան մեջ եւս անդրադառնալ այս տագնապին, քե՛ պատմութեան համար, քե՛ հաստատելու բերքերու մեջ ըստաճներէն մեծ մասին ստուգութիւնը, քե՛ հերքելու համար այդ առթիւ եղած կարգ մը սխալ վերագրումները, սխալ հաւաստումները եւ մեղաւոր վերապահումները:

Ն Ա Խ Ը Ն Թ Ա Յ Ը

Համաձայն Նրուսաղեմի հայոց վանքի Միաբանական Ուխտի Կանոնի, երբ պատերազմը վախճանի Միաբանութիւնը կ'ընտրէ Տեղապահ մը: Տեղապահին գլխաւոր, գրեթէ միակ պարտականութիւնն է, պատերազմի վախճանումէն 40 օրեր վերջ Միաբանութիւնը ժողովի հրաւիրել նոր պատերազմի ընտրութեան համար:

Նրուսաղեմի հայոց վերջին պատերազմի, Կիւրեղ Բ.ի վախճանումէն յետոյ, 1949ին,

Միաբանութիւնը Տեղապահ ընտրեց Եղիշե Վրդ. Տերտեանը:

Նորընտր Տեղապահը փոխանակ պատերազմի մահէն 40 օրեր յետոյ Միաբանական Ընդհ. Ժողով գումարելու, լման եօթ տարիներ ձգձգեց պատերազմական ընտրութիւնը զանազան պատճառներով:

Միաբանութեան անդամներուն գրեթէ կեսը այս շրջանին կը գտնուէր Նրուսաղեմէն դուրս, նուիրուած եկեղեցական ծառայութեան՝ սփիւռքի զանազան գաղութներու մէջ: Իսկ Արուին մեջ մնացողներու մեծամասնութիւնը կամ խաբուելով Տեղապահի յերկրամ պատրուակներէն, կամ մեղսակցելով Տեղապահին՝ չէ կրցած պատերազմական ընտրութիւն պահանջել: Գրեթէ մնայուն պատշոնի վերածուած տեղապահութեան եօթ տարիներու շրջանին, վանքը ծանօտէն տուեց հոգեւորական, բարոյական, իմացական եւ տնտեսական մարզերուն մէջ, Տեղապահին անպատասխանատու եւ անփոքր պատշոնավարութեան եւ սանձարձակ կենցաղին հետեւնելով:

1955ին, Տիրան Արեւս. Ներսիսեան, Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան բեմի

կուսմը, որ կը խառնուէր տղայութեան վշտին հետ, երբ մայրս կը մեռնի հազիւ ինը տարեկանս ոտնակոխած: Յետոյ, տասը-մէկէն տասներկու տարեկանիս կը գոցուի պատանութիւնս, որ կը ծանուցանէ ինքզինքը խորունկ և ուժով սիրով մը որ զիս կը կապէ ընկերոջ մը: Տասներեք տարեկանիս կը ծնի մէջս գրական հակումը: Կ'երազեմ ըլլալ քերթող և գրող: Տասնչորս տարեկանիս, Եւրոպա երթալու փափաքիս հետ կը ծնի արդէն մէջս իմաստասիրութեան հակում, որ հետզհետէ պիտի զօրանայ: Նոր «Դարեր» և երաժշտութիւնը, իմաստասիրութեան հետ, կը լեցնեն կեանքս և իր երազը, մինչև շրջանաւարտութիւնս — 1906, Յուլիս — երբ տասնչորս ու կէս տարեկան եմ: Յաջորդ տարին ուսուցիչ եմ. ու կը յիշեմ մեծ աղէտը կեանքիս — հօրս մահը: Իր իմաստասիր-

ական դասերը կը ստանձնեմ՝ տասնըվեց տարեկան հասակիս մէջ, իր մահուընէն քանի մը շաբաթ յետոյ: 1907-1908 տարին ալ կ'անցընեմ ուսուցչութեամբ, մինչև որ 1908 աշունին կը մեկնիմ Բարիդ, ուսանելու համար:

Գ. — Բարիդեան շրջան. Կ'ուսանիմ Սուրպետի և Դոլքի Տրաքսի հետեւելով և կը կազմուիմ՝ երաժշտութեան և այլ արուեստներու հետամտելով (1908 աշունէն մինչև 1911ի աշունը):

Ե. — 1911ի աշուն կը դառնամ Պուլիս և կ'ըլլամ տնօրէն հօրս վարժարանին, 1911ի աշունէն մինչև 1914ի առաջը:

Զ. — Պատերազմը կը ծագի: Ուշիս կը զգամ հետզհետէ կազմուիլը զանազան ուղղութիւններու մէջ հասունութեան:

ՇԱՀԱՆ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ